

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Кузьмич Оксани Петрівни
“Психологічні чинники довіри до себе в юнацькому віці”,
представлену до захисту на здобуття ступеня
доктора філософії із спеціальності 053 Психологія

Актуальність теми дослідження. Презентоване дослідження є вкрай актуальним для сучасної психологічної науки, і не тому, що базові психологічні новоутворення, які з’являються в юнацькому віці, складають основу подальшого успішного життя людини, але й тому, що молоді люди є відображенням соціального рівня розвитку суспільства. З огляду на трагічність української дійсності, коли війна актуалізує смислову сферу молодих людей та загострює особистісні резерви усвідомлення їх екзистенціальних цінностей (оскільки молодь є найбільш вразливою до психологічних та емоційних страждань під час насильницьких воєнних конфліктів), дуже важливим є опрацювання проблем індивідуальної свідомості юнаків, де важливе місце посідає психологічна конструкція довіри до себе. У цьому конструкті виокремлюється потужна просоціальна складова, що як мотиваційна диспозиція визначає не тільки логіку суспільно корисної поведінки через зростання усвідомлення власної значущості, підвищення позитивного мислення та схильності до солідарності та співчуття, але й розширює почуття особистісної захищеності і безпеки.

Контекст запропонованої теми відповідає тематичному плану науково-дослідної роботи кафедри психології Запорізького національного університету за напрямом “Психологічні закономірності соціальних процесів та розвитку особистості у сучасному суспільстві” (номер державної реєстрації 0122U200428) та відображає систему напрацювань наукової школи професорки Наталії Федорівні Шевченко.

Дослідницько-концептуальне з’ясування авторкою положень психологічного, філософського, етичного і соціологічного підходів, дає змогу Оксані Петрівні систематизувати теоретико-емпіричний доробок сучасної

психології та досягти поставленої мети дисертації у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному вивченні психологічних чинників розвитку довіри до себе в юнацькому віці за допомогою методів активного соціально-психологічного навчання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертаційна робота відзначається чіткістю і логічністю на кожному етапі її виконання – від обґрунтування наукового апарату дослідження (визначення актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, обґрунтування методів дослідження) до викладу розділів дисертації та її висновків. Використані методичні прийоми і психодіагностичний інструментарій, отримали належне теоретичне й емпіричне обґрунтування, відповідають предмету, меті й завданням дослідження, що значно підвищує їх валідизаційну цінність.

У першому розділі дисертації “Теоретичні засади дослідження розвитку довіри до себе у юнацькому віці” проаналізовано теоретико–методологічні підходи до розуміння феномену довіри у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці. Розкрито сутність довіри як соціально–психологічного феномену, його особливості та функції. Визначено особливості розвитку довіри у юнацькому віці. Значну увагу надано аналізу основних чинників довіри. На основі узагальнення теоретичних джерел та розробки теоретично–методичної концепції побудовано теоретичну модель соціально–психологічних чинників довіри.

Дисертанткою проаналізовано значний обсяг наукових джерел вітчизняних, а також іноземних авторів, що стосуються теми роботи. Зазначена теоретико-методологічна база відрізняється фундаментальністю психологічних підходів та положень, на які опиралася авторка. Список використаних джерел містить 289 найменувань, з яких 97 англійською мовою.

Дисертанткою наголошено, що довіра до себе в юнацькому віці визначається як складне особистісне утворення, що змістовно зумовлюється

віковими новоутвореннями та включає когнітивний, емоційно— ціннісний і поведінковий компоненти, та характеризується усвідомленим ціннісно— позитивним ставленням до власної особистості, вибором суб'єктивно значущих цілей та активністю особистості в різних сферах життя. На такому визначенні й побудована теоретична модель соціально-психологічних чинників довіри. До вказаних чинників авторкою віднесено: почуття власної гідності; адекватну самооцінку; інтернальність суб'єктивного контролю; мотивацію досягнення успіху; віру у власну самоефективність.

У *другому розділі* “Емпіричне дослідження довіри до себе та психологічних чинників її розвитку юнацькому віці” на основі розгляду теоретичних позицій, розроблено програму емпіричного дослідження, методичний інструментарій вивчення довіри до себе та чинників її розвитку в юнацькому віці. Відповідно до завдань дослідження описано відібрані методи математичної статистики, які дозволили всебічно вивчити отримані дані. Надана загальна характеристика вибірки — студенти I, III курсів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (17-20 років) – 290 осіб.

Презентовано констатувальний психодіагностичний зріз, де авторкою обґрунтовано критерії та показники розвитку для кожного структурного компонента довіри до себе в юнацькому віці, а саме: критерієм розвитку когнітивного компонента визначено самоінтерес як наявність стійкого пізнавального ставлення та усвідомлення цінності власної особистості; в якості критерія розвитку емоційно—ціннісного компонента визначено аутосимпатію — усвідомлене позитивно—ціннісне ставлення до себе: для поведінкового компонента критерієм розвитку визначено самоповагу — наявність критичного ставлення до самого себе, усвідомлення своїх можливостей, віра ефективність власних дій та прагнення до саморозвитку. Діагностика довіри до себе в різних сферах життя дозволила дійти висновку, що юнаки більш схильні довіряти собі, ніж не довіряти, але рівень довіри їх довіри до себе є нестабільним. Результати вивчення самооцінки показало, що для досліджуваних характерне нечітке та недиференційоване уявлення про свої ідеальні та реальні якості. Дослідження інтернальності суб'єктивного

контролю показало, що загальний рівень інтернальності юнаків обох вікових груп відповідає середньому рівню. Вивчення мотиваційної тенденції дало змогу встановити, що мотиваційний полюс в досліджуваних яскраво не виражений. Результати дослідження самоефективності показало, що більшості юнаків обох вікових груп властивий середній рівень її прояву.

Опрацювання психодіагностичного зрізу засобами кореляційного аналізу, дало змогу виснувати про зв'язок між структурними компонентами довіри до себе. Відповідно до теоретично обґрунтованих критеріїв та показників розвитку довіри до себе, а також з допомогою інтерпретацій психодіагностичних методик та фіксації якісних показників структурних компонентів досліджуваного особистісного утворення, було визначено рівні розвитку довіри до себе юнаків.

У *третьому розділі* “Програма оптимізації розвитку довіри до себе в юнацькому віці” представлено теоретичні засади побудови формувального експерименту, змістові та процесуальні аспекти оптимізації розвитку довіри до себе в юнацькому віці. В цьому контексті дуже імпонує представлена авторкою модель розвитку довіри до себе в юнацькому віці (с. 143). Проаналізовано кількісні та якісні результати апробації програми з оптимізації розвитку довіри до себе в осіб юнацького віку в процесі навчання в закладі вищої освіти. Підтверджено правомірність визначених психологічних чинників розвитку довіри до себе та ефективність запропонованої програми. Доведено, що структурні компоненти довіри до себе піддаються розвивальному впливу за умови впровадження запропонованої програми, що впливає на зростання загального рівня довіри до себе в юнацькому віці. Оксана Петрівна описує основні етапи та змістові блоки апробації навчально-розвивальної програми.

По завершенню впровадження навчально-розвивальної програми проведена оцінка її корекційної ефективності. Дослідницею зазначено наявність позитивної динаміки за основними компонентами довіри до себе в осіб юнацького віку. Про розвиненість когнітивного компонента може свідчити наявність стійкого самоінтересу; про розвиненість емоційно—

ціннісного – виражена аутосимпатія; про розвиненість поведінкового компонента – значний рівень самоповаги. Одержані дані довели, що структурні компоненти довіри до себе піддаються розвивальному впливу за умови впровадження запропонованої програми.

Варто зазначити, що виклад матеріалу в розділах дисертації є послідовним та пов'язаним між собою. У завершенні дисертанткою представлено загальні висновки дисертаційної роботи.

Підсумовуючи зазначене вище, варто наголосити на сильних сторонах дисертації Кузьмич Оксани Петрівни. Це, насамперед, актуальність і прикладний контекст дисертаційного дослідження. Також презентована дисертація характеризується ґрунтовністю та змістовною насиченістю; виконана на достатньому теоретичному і методичному рівнях; має перспективи подальшого дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці засобів психологічного впливу з метою розвитку довіри до себе. Урахування результатів дослідження у груповій психокорекційній, психопрофілактичній і виховній роботі сприяє актуалізації й адекватному розвитку всіх сфер особистості в юнацькому віці, пов'язаних із ставленням до себе, самоповагою, самооцінкою, позитивно впливає на життєве та професійне самовизначення, оптимізує соціально– психологічну адаптацію особистості та міжособистісну взаємодію. Пакет психодіагностичних методик та авторська програма оптимізації розвитку довіри до себе в юнацькому віці можуть застосовуватися викладачами та практичними психологами як психологічний засіб розвивального характеру. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані при розробці спецкурсів та викладанні предметів психологічного циклу.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні ідеї та результати дисертаційного дослідження послідовно розкрито щодо виконання основних завдань дослідження та повністю відображено в 12 публікаціях, 3 з яких є науковими статтями у

фахових виданнях України, 8 – інші наукові публікації, матеріали і тези наукових конференцій.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Можна констатувати відсутність порушень академічної доброчесності при викладенні результатів дисертаційного дослідження, наявність посилань за текстом дисертації на всі положення, що не є авторськими і задіяні як на теоретичному, так й емпіричному етапах дослідження. Ці висновки підтверджують результати перевірки рукопису дисертації О.П. Кузьмич за автоматизованою системою “UNICHECK”.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів. Аналіз результатів дає змогу зробити висновок, що в даному дослідженні:

– *вперше* визначено сутність поняття «довіра до себе в юнацькому віці» як складного особистісного утворення, що змістовно зумовлюється віковими новоутвореннями та включає когнітивний, емоційно–ціннісний і поведінковий компоненти, та характеризується усвідомленням ціннісно–позитивним ставленням до власної особистості, вибором суб’єктивно значущих цілей та активністю особистості в різних сферах життя; обґрунтовано психологічні чинники розвитку довіри до себе в юнацькому віці (почуття власної гідності; адекватна самооцінка; інтернальність суб’єктивного контролю; мотивація досягнення успіху; віра у власну самоефективність); визначено критерії (самоінтерес, аутосимпатія, самоповага) та показники (наявність стійкого пізнавального ставлення до свого «Я»; усвідомлення цінності власної особистості для себе та для оточуючих; системою знань про себе й свої можливості та узагальнення внутрішнього досвіду; позитивне емоційне ставлення до себе в цілому і в суттєвих частках, самоприйняття як усвідомленість цього ставлення та наявність рефлексивної позиції стосовно себе; наявність критичного ставлення до самого себе, усвідомлення своїх можливостей контролювати власні дії та емоційні стани; віра у свої здібності та ефективність власних дій; прагнення до розвитку власного «Я») розвитку довіри до себе в юнацькому

віці; досліджено розвиток структурних компонентів довіри до себе, рівні її розвитку (низький, середній, високий) та вікову динаміку; розроблено модель і психологічну програму оптимізації розвитку довіри до себе в юнацькому віці за рахунок цілеспрямованої актуалізації визначених психологічних чинників.

– *розширено та доповнено* наукові уявлення про процес становлення та розвитку довіри до себе в юнацькому віці;

– *набуло подальшого розвитку* знання про структурну організацію та зміст компонентів довіри до себе; здійснено подальший розвиток теорії довіри.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом робота виконана на достатньо науково-теоретичному рівні та заслуговує на позитивну оцінку. Проте для подальшого вдосконалення досліджень варто звернути увагу на такі аспекти, як, на наш погляд, можуть бути предметом дискусії:

1. Попри чіткий виклад матеріалу, в I розділі дисертації авторка вибудовує теоретичний аналіз феномену довіри переважно через узагальнення відомих психологічних парадигм (психоаналітичної, гуманістичної та ін.), проте не завжди надає критичного їх переосмислення для обґрунтування саме психологічних чинників розвитку довіри до себе в юнацькому віці.

2. У другому розділі розміщені таблиці 2.1, в якій представлено психодіагностичний інструментарій дослідження довіри до себе та психологічних чинників її розвитку, та 2.10, в якій подано розподіл рівнів розвитку довіри до себе довіри до себе в юнацькому віці за визначеними критеріями. На нашу думку, вказані таблиці було б доречніше перенести в додатки, залишивши в тексті роботи лише їх аналіз або узагальнені результати.

3. Висновки до розділів та загальні висновки містять основні відомості про отримані результати, однак, вважаю, що дисертацію збагатили б більш ґрунтовне висвітлення отриманих результатів у висновках.

4. Практична цінність роботи зросла б, якби у третьому розділі дисертації було подано рекомендації психологам та викладачам закладів вищої освіти щодо оптимізації розвитку довіри до себе в юнацькому віці.

5. Враховуючи значущість програми оптимізації розвитку довіри до себе в юнацькому віці, запропонованій у дисертації, рекомендуємо автору опублікувати її у повному обсязі як навчально-методичне видання.

Наявні зауваження й побажання не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження, його теоретичної та практичної цінності як такого, що є завершеним, цілісним і самостійним, характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням.

Загальний висновок: Дисертаційна робота Кузьмич Оксани Петрівни “Психологічні чинники довіри до себе в юнацькому віці” є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених наукових студій відповідає вимогам “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка, Кузьмич Оксана Петрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

ОПОНЕНТ:

доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
педагогічної та вікової психології
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Жанна ВІРНА